ГРА ЯК ВАЖЛИВА УМОВА РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА

Козубовська І.В.
доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Ужгородського національного університету,
Марчук Л.М.
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Ужгородського національного університету

GAME AS AN IMPORTANT CONDITION OF THE PRESCHOOL CHILD DEVELOPMENT

Kozubovska I.,
doctor of pedagogic sciences, professor, head of Department of General
Pedagogic and Pedagogic of Higher School
of Uzhhorod National University,
Marchuk L.
candidate of pedagogic sciences, associate professor of the
department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School
of Uzhhorod National University

Анотація

В статті розглядаються питання гри як провідного виду діяльності дитини, в процесі якого відбувається формування особистості дитини. Зокрема, звертається увага на роль гри у розвитку психічних процесів дошкільника. Наголошується на важливості розробки нових підходів до організації гри дітей в дошкільних закладах і нових видів гри, що зумовлено епідеміологічною ситуацією в Україні і світі.

Abstract

This article deals with the problem of game and its role in personal development of preschool children. It is considered as the main kind of activity and very important condition of the development of preschool children.

Special attention is paid to the development of psychological processes. The necessity of new approaches to the arrangement of games because of epidemiological situation in Ukraine and all over the world is underlined.

Ключові слова: гра, дошкільники, діяльність, розвиток особистості.

Keywords: game, preschool children, activity, personal development.

Формування особистості відбувається в діяльності (ігровій, навчальній, трудовій). Для дітей дошкільного віку гра – це провідний вид діяльності, в процесі якого формується особистість дитини.

Феномен гри досліджувався класиками психолого-педагогічної науки (Л.Виготський, Д.Ельконін, П.Лесгафт, М.Монтесорі, Ж.Піаже, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін.), його продовжують вивчати сучасні вітчизняні вчені (Л.Артемова, А.Богуш, Г.Григоренко, Н.Михайленко, Т.Пірожeнко, Л.Соловйова, К.Щербакова та ін.). Вченими досліджено походження гри, здійснено класифікацію ігор, обґрунтовано важливу роль гри в житті і розвитку дитини.

В.Сухомлинський порівнював гру з «величезним світлим вікном, крізь яке в духовний світ дитини вливається живий потік уявлень, понять про навколишню дійсність. Дитина має справжнє емоційне та інтелектуальне життя тільки тоді, коли живе в світі ігор, казки, музики, творчості» [1, с.179-181].

Безперечно, гра в житті дошкільника має дуже важливе значення і багато аспектів цього феномену вимагають подальших досліджень.

Метою статті є вивчення можливостей розвитку психічних процесів старших дошкільника в ігровій діяльності.

Як відзначалося вище, формування особистості дитини-дошкільника відбувається в ігровій діяльності. Для того, щоб розвиток особистості проходив успішно, необхідно створити динамічне, варіативне предметно-ігрове середовище, адекватне вікові і потребам дитини. Як слушно відзначає Г.Лаврентьєва, ігровий простір повинен сприяти пізнавальній діяльності, що забезпечує засвоєння нових знань, розвиток психічних процесів [2, с.11-13]. Водночас, не можна не погодитися з Т.Пірожeнко в тому, що «гра є не стільки засобом отримання нових знань, а, скоріше, служить механізмом переводу знань з рівня зовнішнього ознайомлення на рівень збагачення внутрішнього (психічного) досвіду дитини» [3, с.5].

Слід підкреслити, що зміни у пізнавальній сфері, які відбуваються в дошкільному віці, мають надзвичайно важливе значення для подальшого повноцінного розвитку психіки. В реальній дійсності пізнавальні процеси функціонують не ізольовано один від одного, а представляють складну систему, в якій всі елементи взаємозв'язані. Тому робота, спрямована на вдосконалення окремого психічного процесу, буде впливати не тільки на його власну продуктивність, але і на рівень функціонування пізнавальної сфери в цілому. Орієнтуючи роботу на розвиток недостатньо сформованого психічного процесу, не слід залишати без уваги й інші сторони пізнавальної сфери.

Суттєве значення у формуванні особистості дошкільника має розвиток уваги. Увага – це наскрізний психічний процес, який пронизує всі інтелектуальні функції і забезпечує успішність інтелектуальної діяльності. Добре розвинуті властивості уваги є важливим фактором, який впливає на успішність навчання в дошкільному віці. Як правило, діти, які мають кращі показники розвитку уваги, демонструють кращі успіхи у навчанні. З цього випливає висновок про те, що, розвиваючи різні властивості уваги, можна підвищити успішність дитини.

Як правило, дітям дуже подобається гра «Що змінилося?», спрямована на розвиток рівня загальної уважності дітей. Її можна проводити в різних варіантах: а) що змінилося в групі в порівнянні з попереднім заняттям? б) що змінилося в розміщенні картин, предметів, меблів? в) що змінилося у зовнішньому вигляді, позі когось із дітей чи вихователів – учасників гри.

Також, дітям можна запропонувати гру «Заборонений рух», яка дозволяє розвивати навички переключення уваги. Діти шикуються півколом, в центрі – ведучий. Він показує різні рухи. Один з яких, наприклад, присідання – заборонений. Діти повинні повторювати всі рухи ведучого, крім забороненого. Той, хто помилився, вибуває з гри.

Пам'ять є основою всього психічного життя людини і представляє собою низку складних психічних процесів, активно оволодіваючи якими, людина керує набуванням і збереженням в свідомості корисної інформації і її відтворенням у потрібний момент.

Спочатку дитина робить все це мимовільно. Вона не ставить перед собою мету щось запам'ятати, інформація, яка доходить до неї, запам'ятовується ніби сама по собі. Найлегше запам'ятовується те, що приваблює своєю яскравістю, незвичністю, є цікавим і справляє найбільше враження. З часом пам'ять дитини стає все більш керованою, довільною. Саме цей вид пам'яті відіграє найважливішу роль в навчальному процесі.

До 6 років дитина, як правило, вже вміє виділяти мнемічну задачу (тобто, усвідомлювати мету запам'ятовування), володіє елементарними формами повторення, хоч в більшості випадків вони складаються стихійно і не є достатньо оптимальними, вміє проводити певну мислительну обробку матеріалу, що запам'ятовується (наприклад, групування і смислове співвідношення).

Для розвитку пам'яті дошкільників можна використовувати різні вправи та ігри. Слід звертати увагу на навчання дітей мнемічним прийомам. В їх основі лежить розумова дія, яка повинна включати два етапи: а) формування самої розумової дії; б) використання її як мнемічного прийому, тобто засобу запам'ятовування.

Для гри «Перестановка» потрібно приготувати картинки із зображенням предметів різних груп, наприклад: тарілка, склянка (посуд); ромашка, троянда (квіти); капуста, морква (овочі) і т.д. Дітям пропонують самостійно визначити і назвати узагальнюючими словами групи, які можуть бути утворені за допомогою цих картинок. Після того, вони повинні запам'ятати всі картинки і закрити очі. Міняються місцями 2-3 групи картинок і дитині пропонується пригадати, які це були картинки і до якої групи вони належали.

За допомогою гри «Підбери картинку до слова» можна навчати мнемічному прийому «смислове співвідношення». Послідовно називаються слова і пропонується дітям самостійно підібрати до кожного слова картинку, яка відображає його зміст. Після цього картинки накриваються і знову послідовно зачитується кожне слово. Дитина повинна згадати, яку картинку вона підібрала до цього слова.

Всі пізнавальні процеси розвиваються в тісній взаємодії з мисленням. Основу розвитку мислення складає формування і вдосконалення мислительних дій та операцій. Оволодіння мислительними діями відбувається таким чином: спочатку дитина діє у зовнішньому плані, оперуючи безпосередньо з предметами і змінюючи їх стан або властивості, потім відбувається інтеріоризація цих дій, тобто перехід у внутрішній план, вони перетворюються у дії мислительні, розумові. При цьому мислительні дії дитини набувають або форми дії з образами, або форми дії із знаками (словами, числами). У відповідності з цим розрізняють 3 види мислительної діяльності: наочно-дійова, наочно-образна, словесно-логічна.

Працюючи над розвитком мислительної діяльності дошкільників, важливо розвивати всі види мислення дітей, вчити їх оперувати не тільки реальними предметами, а також образами цих предметів і знаками. Образне мислення все ще залишається провідним видом мислення малюка тому, як і раніше, відіграє важливу роль у навчальному процесі. Від рівня його розвитку багато в чому залежить успішність дошкільника у подальшому. Отже, тренування образного мислення є досить важливим завданням, але головний акцент все-таки слід робити на розвитку внутрішнього плану дій і логічного мислення.

Відомо, що до 6 років діти, як правило, вже вміють мисленно перетворювати прості образи реальних предметів, а також будувати елементарні наочні моделі, які відображають суттєві властивості об'єктів і явищ. Тому надалі розвиток образного мислення повинен йти шляхом удосконалення цих властивостей, а саме: уміння мисленно перетворювати образ; уміння орієнтуватися в просторі за допомогою плану схеми, а також самостійно її створювати; уміння «читати» і створювати схематичне зображення об'єктів.

Добре відомі різноманітні ігри для розвитку мислення, наприклад, «Задачі із сірниками», які сприяють розвитку вміння мисленно перегруповувати елементи об'єкту, планувати свої дії «в умі», розвивати комбінаторні здібності, а також кмітливість. Завдання можуть бути різними: скласти із певної кількості сірників задану фігуру, перетворити вихідну фігуру в одну або кілька заданих та ін. За правилами гри перекладати сірники можна тільки для демонстрації уже знайденого рішення. В процесі вирішення цього робити не можна. Пошук рішення відбувається «в умі».

Для дітей дошкільного віку важливо організовувати ігрові заняття, спрямовані на розвиток уміння діяти «в умі». Для тренування цього уміння доцільно використовувати завдання 3 видів:

1. Алгоритмічні, в яких дитина повинна діяти строго у відповідності із заданим правилом або алгоритмом;

2. Комбінаторні, в яких дитині потрібно розглянути різні варіанти рішення і обрати оптимальний;

3. Евристичні, в яких потрібно шукати різні стратегії рішення.

Прикладом алгоритмічного завдання є гра для старших дошкільників «Цікава математика», в якій ведучий називає ряд із трьох цифр (7, 4, 2) і кидає при цьому м'яч одному з учасників гри. Той, хто зловив м'яч, повинен швидко назвати цифри у зворотному порядку (2, 4, 7).

Комбінаторні завдання: гра «Уперта буква». Дітям пропонують придумати і записати якнайбільше слів із упертою буквою, наприклад, «О». Вона називається упертою, тому що хоче бути розміщеною тільки всередині слова і тільки в одному місці, а саме, другою, і тільки в словах, які складаються з трьох букв (рот, сон, сом, мох та ін.).

Евристичні завдання: гра «Розділи фігуру». Застосовується для розвитку винахідливості, просторового мислення, швидкості мислення та уміння діяти «в умі». В процесі гри дітям пропонується чимшвидше знайти якнайбільше способів розділити геометричні фігури на 2-3 і більше частин. Виграє той, хто найшвидше знайде найбільше способів. Для прикладу можна показати різні способи поділу квадрата на частини .

В процесі роботи над розвитком мислення дошкільників велике значення має тренування логічного мислення. З цією метою слід використовувати завдання, які допомагають розвивати у дітей уміння узагальнювати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Це, зокрема, – гра «Що зайве?» Дітям називають кілька слів, які відносяться до певної категорії, виду, групи, а одне з них не належить до цього ряду слів. Це слово є зайвим. Наприклад: зошит, ручка, олівець, яблуко, книга. Виконуючи ці вправи, варто просити дітей не тільки виділити зайве слово, але і зробити спробу пояснити, чому воно є зайвим.

Встановлювати причинно-наслідкові зв'язки діти вчаться, намагаючись закінчити речення, початок яких їм пропонувався. Наприклад: Сьогодні я дуже змерз, тому що … (можливі варіанти: на вулиці мороз; довго гуляв; забув дома рукавички).

Логічні завдання і загадки допомагають розвивати у дітей образне і логічне мислення, уміння виділяти суттєві ознаки, порівнювати. Вони тренують

швидкість і гнучкість мислення, кмітливість, вміння знаходити оригінальні рішення. Ось приклад найпростішого завдання для дошкільників: «Таня та Оля їли фрукти. Хтось із них їв персики, а хтось абрикоси. Таня їла абрикоси. Що їла Оля?»

Уява займає особливе місце в процесі пізнання навколишньої дійсності. Вона допомагає не тільки глибше пізнати реальність, але й дає можливість прогнозувати майбутнє, передбачати наслідки і результати своїх дій. Велике її значення і в оволодінні основами наук.

Уява вихованців дошкільного закладу ще не достатньо розвинена. Оперування образами є для них досить важким завданням. Спостерігаючи за дітьми під час виконання ними навчальних завдань, можна помітити, що вони іноді ніби малюють щось руками у повітрі, відводять погляд на стелю або стіни. Це – не що інше, як спосіб зробити образи предметів і явищ більш наочними. З часом в результаті розвитку уяви потреба в таких діях відпадає сама собою, але поки вони є, до цього потрібно відноситися з розумінням.

Працюючи з дітьми над розвитком уяви, слід приділити увагу формуванню у них наступних умінь:

1. Створювати і словесно описувати образи різних предметів, об'єктів. Для цього можна використати завдання, в яких дитина повинна: а) створювати образ об'єкта (за словесним описом або без нього); б) створювати образ простору (за словесним описом або без нього); в) відтворювати цілісний образ малюнка на основі сприймання однієї або кількох його частин.

2. Оперувати «в умі» образами об'єктів в просторі (просторова уява). Для тренування таких умінь дітям можна запропонувати ігри двох видів: а) на мислене перетворення об'єктів в просторі; б) на уявлення взаємного розміщення об'єктів в просторі.

3. Підкоряти свою уяву певному задуму, створювати і послідовно реалізовувати план цього задуму.

4. Інтерпретувати і самостійно будувати метафори і «нонсенси». Це уміння є складовою частиною процесу розвитку уяви, її потужним евристичним знаряддям, що стимулює інтелектуальний пошук.

Для розвитку уяви у дітей рекомендується використовувати найрізноманітніші завдання та ігри. Наприклад, простою, але досить ефективною є гра «Продовж розповідь». Дітям пропонують початок розповіді: «Ти йдеш по дорозі і бачиш попереду стіни незнайомого чарівного міста. Ти заходиш в міські ворота і ….».

У завданні «Домалюй малюнок» пропонують дітям контури елементів предметних зображень. Наприклад: стовбур дерева з однією гілочкою, будинок без вікон і дверей, можуть бути прості геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник). Дітей просять домалювати малюнок.

У завданні «На що це схоже?» можна запропонувати дітям розглянути хмаринки на небі, морозні візерунки на шибці вікна, чорнильну пляму тощо і попросити їх розповісти що їм нагадають ці предмети, об'єкти, явища, які образи виникають в їх уяві.

Гра «Збери картинку» – це гра на уміння конструювати ціле з частин. Матеріалом для гри можуть служити будь-які кольорові малюнки з старих книг, журналів, листівок. Дітей просять уважно подивитися на картинку. Потім її розрізають на 4-5 частин і пропонують з частин зібрати цілісну картинку. Пізніше гру можна ускладнити: а) збільшити кількість частин до 6-7; б) не показувати дітям картинку в цілісному вигляді, а зразу дати тільки її частинки. Дізнатися, що на ній зображено, дитина може тільки тоді, коли збере її.

Досить ефективно відбувається розвиток уяви у дошкільнят в процесі роботи над реченнями з незакінченими порівняннями: «Небо синє, як …»; «Повітря тепле, як …»; «Новорічна ялинка гарна, як…».

Працюючи над розвитком сприймання у дітей дошкільного віку, слід приділити увагу: формуванню сенсорних еталонів (уміння розрізняти складні форми предметів, відтінки кольорів, вимірювати їх висоту, ширину, довжину, вагу, об'єм); орієнтації в часі (уміння оцінювати різні часові інтервали, орієнтуватися в календарі, годиннику); розвитку навичок сприймання творів мистецтва (ознайомлення з літературними, музичними, образотворчими зразками мистецтва, розвиток почуття прекрасного, почуття співпереживання); розвитку навичок сприймання людини (уміння розпізнавати основні емоційні стани людини, розрізняти її настрій, що виражається в міміці, русі, позі).

Використовуючи методику «Що це таке?», дітям показують контурні зображення яких-небудь предметів, або тільки окремі деталі від них, а вони повинні дізнатися, що це за предмети.

Гра «Що в мішечку?» дозволяє вдосконалювати тактильне сприймання, уміння визначати величину предмета на дотик. Для її проведення потрібні предмети різної величини (наприклад: флакончик від парфумів, гребінець, ручка, коробка від сірників, які поміщаються в непрозорий мішечок). Дітям пропонують засунути руку в мішок, вибрати один з предметів і на дотик визначити, що це за предмет. Щоб ускладнити завдання, можна запропонувати намалювати цей предмет.

Гра «Повтори ритм» спрямована на розвиток відчуття часу і ритму. Суть гри в тому, що ведучий 2 рази стукає олівцем по столу. Між першим і другим ударом – інтервал 2 секунди. Після цього дитину просять зробити це ж саме, намагаючись максимально точно повторити заданий часовий інтервал. Потім інтервал збільшують або зменшують. Коли дитина зможе більш-менше точно відтворювати часові інтервали, можна запропонувати їй який-небудь нескладний ритм для відтворення.

«Про що говорить обличчя?» – гра, спрямована на розвиток уміння розпізнавати різні емоції людини за їх схематичним зображенням. Крім того, гра сприяє розвитку уяви і творчих здібностей. На окремих карточках малюють кілька схематичних

зображень людського обличчя, які б виражали позитивні, негативні і нейтральні емоції. Дітей просять визначити характер цих емоцій, пропонуючи їм слова-підказки (сум, радість, горе, гнів тощо). Далі можна запропонувати дітям придумати характерні для кожного виразу обличчя жести, фрази, які б могли відповідати конкретному емоційному стану. Можна також запропонувати дітям уявити собі причини, ситуацію, які викликали ті чи інші емоційні стани, зображені на малюнках.

Всі ці нескладні вправи та ігри дозволяють одночасно розвивати у дітей старшого дошкільного віку як уяву, так і сприймання за умови, що вони проводяться систематично і є різноманітними.

Слід підкреслити, що останнім часом з'явилися певні вимоги до організації предметно-ігрового середовища для дошкільників, зумовлені карантинними протиепідемічними заходами. Так, Постановою МОЗ України рекомендовано проводити ігри більше на відкритому повітрі, ніж у приміщенні; обмежити ігри, що передбачають безпосередній фізичний контакт між дітьми, сенсорні ігри, ігри, що потребують використання значної кількості додаткових предметів. Водночас, рекомендується всі протиепідемічні заходи в дошкільних закладах проводити в ігровій формі.

Таким чином, сьогодні є необхідність в розробці нових підходів до організації ігрової діяльності дітей в дошкільних закладах.

Список літератури

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. Т.3. Київ: Радянська школа. 1977. 670 с.

2. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище. Палітра педагога. 2001. Вип. 4. С.11-13.

3. Ігрова діяльність дошкільника / За ред. Т. Піроженко. Київ: Генеза. 188 с.